

УДК 002.2+61

О. В. Стадник

СУЧАСНА МЕДИЧНА КНИГА УКРАЇНИ: АСОРТИМЕНТНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД

Динамічні зміни, обумовлені реформами вітчизняної охорони здоров'я, частково залежать від українського книговидавництва, що покликане забезпечити спеціалістів галузі необхідною літературою. Для цього книговидавці повинні працювати в тісному контакті з медичною наукою та практикою. І оскільки здоров'я не можна купити за гроші, а можна зберегти й підтримати завдяки вдало підібраний і доведеній до читача інформації, видавцям потрібно дбати про забезпечення належного інформаційного рівня фахівців галузі шляхом підготовки актуальних видань, незважаючи на їх можливу нерентабельність.

Під медичною книгою ми розуміємо сукупність видань, які відображають досягнення медичної науки та практичні аспекти лікувально-профілактичної діяльності. Зміст цих видань акумулює традиційні та нові наукові знання, конкретний або узагальнений досвід лікування тих чи інших хвороб і заходи, спрямовані на збереження й зміцнення здоров'я людей.

Асортиментно-типологічне дослідження медичної книги, що видається в Україні, доволі актуальне в умовах ще неадекватного забезпечення інформацією фахівця, для якого ця книга залишається неодмінним фактором практичної орієнтації та професійного зростання. Якщо в Росії ринок сучасної медичної книги стає об'єктом численних наукових досліджень, книжкових і журнальних публікацій (це, зокрема, "Медицинская книга. Типологические особенности ассортимента" Фролова В.В.[5]; "Каких книг не хватает медикам"[2]; "Куда движется рынок медицинской литературы" [3]; "Издательство "Медицина" [1] тощо), то в Україні останніми роками сучасне медичне книговидавництво висвітлюється у формі рецензій, рекламних матеріалів на сторінках фахової періодики ("Ліки України", "Український медичний часопис", "Dostor", "Перинатоло-

гія та педіатрія”, “Медична газета України” та ін.). Хоча потреба у вивченні інформаційних запитів читачів медичної книги, в аналізі видавничої пропозиції медичної літератури українських книговиробників і визначенні оптимальних каналів поширення цієї літератури назріла давно.

Для змісту медичної книги характерні практична спрямованість, торівняно швидке “старіння” інформації в контексті прискороного розвитку медичної науки, техніки й технології, широке коло тем і глибинне висвітлення тощо. Тут доречно зауважити, що семантичну якість медичної книги книгогосподарстві працівники не завжди кваліфіковано можуть визначити, оскільки вона втілена не в матеріальних властивостях книги, а у науковій чи практичній цінності змісту, який доступний лише спеціалістам - медикам.

Медична книга умовно ділиться на кілька тематичних комплексів. Серед них – видання із загальних питань медицини та медичної техніки, з профілактичної медицини й медико-біологічних наук, з клінічної і прикладної медицини. Видання із загальних питань медицини у масиві книг медичної тематики становлять незначну кількість. Але вони надзвичайно важливі для подальшого розвитку і вдосконалення всієї системи охорони здоров'я держави. Це книги з організації охорони здоров'я, медичної промисловості, соціальної та експериментальної медицини, медичної статистики і кібернетики.

Одним із важливих принципів медичної діяльності є профілактика захворювань, а отже, можна говорити про актуальність видань даної тематики. До видань з профілактичної медицини відносяться видання з гігієни та епідеміології. Література з гігієни видається, головню, з вузьких тем згідно зі структурою сучасної гігієнічної науки: загальна і комунальна гігієна, гігієна харчування і праці, гігієна дітей і підлітків.

Значну частину асортименту медичної літератури, зміст якої пов'язаний з біологічною тематикою, складають книги з медико-біологічних дисциплін: анатомії і фізіології людини, медичної біології й біофізики, загальної патології, медичної паразитології, мікробіології, фармакології, фармації, токсикології.

Найбільшу кількість серед видань з медицини становлять книги з клінічних дисциплін. Вони присвячені вивченню хвороб людини, їх лікуванню й попередженню, базуються на найновіших наукових даних і розраховані, в основному, на практичних лікарів. Тематика видань з клінічних дисциплін різноманітна і поділяється за галузями медицини: терапія, хірургія, травматологія, ортопедія, інфекційні хвороби, онкологія, венерологія, дерматологія, невропатологія, нейрохірургія, психіатрія, стоматологія, оториноларингологія, урологія, гінекологія, акушерство, педіатрія. Оскільки клінічна медицина охоплює багато напрямів медичних наук, то в ній доцільно виділити окремі групи видань, що мають спільний об'єкт вивчення або певну однорідність тематики. Згідно з принципом “від загального до конкретного” передусім можна виділити книги з питань діагностики та загальної терапії, які пов'язані з рентгенологією. Слід зазначити, що останнім часом увагу вчених і лікарів привертають нові, безпечні й ефективні методи діагностики. Протягом п'яти минулих років українські видавництва видали бли-

зько 900 назв книг з клінічної медицини (за "Літописами книг") [4]. Перше місце за кількістю назв займають видання із загальних питань клінічної медицини. На другій сходинці – видання із захворювань серцево-судинної системи та психіатрії. На третьому місці – видання із захворювань травної системи. Найменше книг за назвами видано з хірургії, офтальмології, урології, дерматології, захворювань опорно-рухової системи.

Книги медичної тематики, видані в Україні протягом останніх років, різноманітні за типологічною орієнтацією, широтою охоплення матеріалу та висвітленням різних аспектів медичної науки та практики. За даними Книжкової палати, упродовж 1998–2002 рр. видавництвами України випущено книг і брошур медичної тематики 2324 друковані одиниці загальним тиражем 8087,3 тис. примірників. За роками ці показники розподіляються так:

Роки	Кількість назв	Тираж
1998	423	1829,4
1999	350	1026,6
2000	403	1102,9
2001	522	1649,1
2002	626	2479,3

Наведені дані свідчать про те, що з кожним роком збільшується кількість медичної літератури як за назвами, так і за тиражами.

Асортимент медичної книги формують як універсальні, так і спеціалізовані видавництва. Високою якістю вирізняються книги спеціалізованих видавництв "Здоров'я", "Авіцена", "Медекол", "Тамед" (Київ), "Укрмедкнига" (Тернопіль), "ГалДент", "Медицина світу", "Наутілус" (Львів). Видавництва залучають до співпраці відомих учених, лікарів-практиків, мають налагоджені зв'язки з науково-дослідними інститутами та навчальними закладами медичного профілю, працівники яких є їх діючими й потенційними авторами.

Характерною особливістю видавничої пропозиції є те, що медичні видання з'являються в репертуарі непрофільних видавництв, які функціонують у Києві ("Абрис", "Альтернативи", "А.С.К", "Вища школа", "Наукова думка", "Олімпійська література", "Основа", "Техніка") та різних регіонах України. Так, у Львові – це "Аверс", "Афіша", "Глобус", "Каменярь", "Місіонер", "Світ", "Сполом"; у Харкові – "Гриф", "Єдинорог", "Консум", "Основа", "Прапор", "Торсинг", "Факт", "Фоліо"; у Дніпропетровську – "АРТ-прес", "Поліграфіст", "Пороги"; у Донецьку – "БАО", "Донбас", "Донеччина", "Сталкер"; у Запоріжжі – "Запоріжжя", "Видавць"; у Луцьку – "Настир'я"; у Одесі – "Чорномор'я", "Астро-прінт"; у Сімферополі – "Бізнес-інформ", "Таврида", "Реноме"; у Тернополі – "Навчальна книга – Богдан"; в Ужгороді – "Закарпаття", "Патент"; у Чернівцях – "Прут" та ін. Ці видавництва випускають поодинокі книги медичної тематики, авторами яких, як правило, є науковці, викладачі навчальних закладів відповідного регіону.

На жаль, слід зауважити, що в репертуарі українських видавництв значну частину медичної літератури займає російськомовна книга. Особливо це стосується довідкових видань.

Тематична структура й типологічний ряд видань з медицини формуються відповідно до читачьких потреб. Споживча аудиторія (читачі – покупці) медичної книги включає дві основні групи: покупці-спеціалісти та покупці-неспеціалісти. До першої можна віднести вчених-лікарів, практичних лікарів, спеціалістів середньої медичної кваліфікації, студентів медичних вузів та училищ (академій, інститутів, університетів, коледжів). Найактивнішими покупцями серед них є вчені-медики, тобто наукові співробітники НДІ теоретичного гігієнічного профілю та клінічних НДІ, які поєднують дослідницьку і лікарську роботу. Для цієї категорії фахівців призначені наукові видання. Це і монографії, в яких відображаються важливі наукові концепції, подаються дослідницькі узагальнення й акумулюються знання з найважливіших розділів медицини; збірники наукових праць, що вміщують дослідницькі матеріали наукових установ і навчальних закладів; матеріали наукових і практичних конференцій.

Наукові видання, в основному, випускають науково-дослідні установи: Інститут фізіатрії і пульмонології ім. Ф.Я. Яновського АМН України, Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова АМН України, Українська стоматологічна академія, Київський інститут репродуктивної медицини, Київський НДІ онкології та радіології, Одеський НДІ стоматології, Харківський НДІ охорони здоров'я дітей і підлітків.

Практичні лікарі — терапевти, хірурги, педіатри, невропатологи та інші – звертаються до літератури передусім з професійною метою. Їхні доволі широкі читачькі запити наближаються до читачьких інтересів учених, але перевага надається медичним книгам вузької тематики. Це фахова література з різних напрямів медицини: хірургії, травматології, ортопедії, пульманології, психіатрії, оториноларингології, інфекційних хвороб, дерматології, невропатології тощо.

Спеціалісти середньої медичної кваліфікації: медсестри, фельдшери, фармацевти, зубні техніки та інші – надають перевагу практичним посібникам зі “своєї” спеціальності. Попит даної читачької групи має вибірковий тематичний нахил. Значну частину читачів медичної книги становлять працівники аптек і приватних стоматологічних кабінетів, які активно розвиваються в Україні останнім часом. Їх цікавить література з технології виготовлення ліків, токсикології, фармацевтики, органічної та біорганічної хімії, ортопедичної, терапевтичної і хірургічної стоматології.

Сьогодні медичні працівники не можуть якісно працювати без постійного підвищення рівня своїх знань як шляхом самоосвіти, так і в системі підвищення кваліфікації. У цьому їм допомагають практичні посібники, керівництва на допомогу професійному удосконаленню та видання по обміну передовим досвідом. Значна частина таких видань виходить у серіях та бібліотечках (наприклад “Бібліотека практичного лікаря”, “Людина. Здоров'я. Медицина.”).

Постійними читачами медичної книги є викладачі та студенти вищих і середніх спеціальних медичних навчальних закладів. Забезпечення майбутніх фахівців медичної сфери високоякісними підручниками, посібниками та інши-

ми навчально-методичними матеріалами – нагальна потреба медичної освіти. Щоб відповідати сучасному рівню медичних знань, відображати провідні концепції у цій сфері, навчальна література потребує постійного оновлення й удосконалення. Протягом останніх років навчальні книги українських видавців охопили багато навчальних дисциплін, необхідних для підготовки майбутніх медиків (Педіатрія / Ткаченко С.К., Пожорко Р.І. та ін. – К.: Здоров'я; Практична фізіотерапія: Навчальний посібник / За ред. В.О. Калугіна. – Чернівці: Прут; Методичні вказівки до практичних занять з цитології, гістології та ембріології для студентів мед. фак-ту / За ред. О.Д. Луцика. – Львів: ЛДМУ; Савула М.М., Ладний О.Я. Туберкульоз: Підручник. – Тернопіль: Укрмедкнига та ін.). Більшість навчальних книг медичної тематики адресовано студентам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, а учні середніх спеціальних навчальних закладів і надалі не мають відповідного навчально-методичного забезпечення.

Значна частина випущених навчальних видань підготовлена у вищих медичних навчальних закладах: Національному медичному університеті ім. акад. О.О. Богомольця, Дніпропетровській державній медичній академії, Львівському державному медичному університеті ім. Данила Галицького, Івано-Франківській державній медичній академії, Вінницькому державному медичному університеті, Буковинській медичній академії, Тернопільській державній медичній академії ім. І.Я. Горбачовського, Ужгородському державному університеті (медичний факультет), Харківському медичному університеті та ін.

Нині проводиться велика робота щодо акумуляції та систематизації накопичених фактичних даних. Суттєво полегшують це завдання довідкові видання, які містять короткі відомості наукового чи прикладного характеру, розташовані у порядку, зручному для їх швидкого відшукування. Для таких видань характерна висока точність і достовірність наведених відомостей. Включені в них фактичні дані, як правило, добре вивірені, подані з урахуванням останніх досягнень медицини. Спеціаліст звертається до них як до найавторитетнішого джерела професійної інформації. Це й енциклопедичні видання, і словники, і довідники.

Протягом останніх років видано кілька енциклопедій. Це, зокрема, “Современная энциклопедия домашней медицины” (Донецьк: БАО), “Энциклопедия семейного врача” (К.: Здоров'я). Широкому колу читачів адресована “Энциклопедия народной медицины” (К.: Здоров'я), в якій описано основи традиційної китайської медицини, лікування дієтою, лікарськими рослинами, масажем тощо. У серії “Популярная семейная энциклопедия” побачила світ книга “Золотые рецепты народной медицины”, в якій зібрано цінні й ефективні рецепти вітчизняної та зарубіжної народної медицини відносно омолодження та зміцнення організму, лікування різноманітних захворювань – від простудних до онкологічних. На жаль, майже всі енциклопедії, видруковані останнім часом, російськомовні.

Медичні довідники в репертуарі українських видавництв репрезентують довідники спеціаліста, тематичні та рецептурні довідники. Низку довід-

ників спеціаліста випущено київським видавництвом “Здоров’я”. Серед них вартує уваги “Фармакотерапевтический справочник” (авт. Ф. Тринус), адресований фармацевтам, терапевтам, науковцям. У довіднику узагальнено найновіші досягнення в галузі технології ліків, біоформації, висвітлено перспективи створення терапевтичних систем. Для фармацевтів видавництво підготувало довідник “Зарубежные лекарственные препараты: Фармакологический справочник”, для гематологів, терапевтів, онкологів – “Справочник по гематологии”. Зацікавила не лише лікарів, а й широке коло читачів “Настольная книга семейного врача”, яка з’явилася на світ у харківських видавництвах “Орбита” та “Каравела”.

Ширше читацьке призначення, на відміну від довідників спеціаліста, мають тематичні та рецептурні довідники. У цій групі можна виділити видання “Батькам про дитяче харчування” (К.: Здоров’я), “Практическое применение лекарственных растений” (К.: А.С.К.); “Рецептурный справочник анестезиолога-реаниматолога и хирурга” (К.: Здоров’я), “Рецептурный справочник врача» (К.: Здоров’я).

Важливим різновидом довідкових видань з медицини є атласи. Основна риса їх – системність і наочність, велика кількість ілюстрованого матеріалу, який базується на глибоких експериментальних дослідженнях і є незамінним джерелом фотографічної інформації для спеціалістів-медиків різного профілю, а також використовується студентами медичних спеціальностей у процесі навчання. Тернопільське видавництво “Укрмедкнига” видало “Атлас хірургічних операцій і маніпуляцій”, що включає схеми основних методів оперативних втручань, діагностичних і лікувальних маніпуляцій з різних розділів хірургії, й атлас “Ультроструктура основних компонентів систем організму”. У видавництві БАК (м. Львів) вийшов атлас-довідник “Людина: атлас з анатомії та фізіології”. У виданні подано понад 1000 ілюстрацій, створених за допомогою новітніх комп’ютерних технологій.

Серед медичних довідкових видань незначну частину складають словники – термінологічні та мовні. З масиву термінологічних словників можна виділити “Медико-генетичний тлумачний словник” І.Р. Баріяк (Тернопіль: Укрмедкнига), з мовних – “Русско-украинско-английский медицинский словарь” за редакцією Є.І. Шапкіна, В.В. Ніконова, В.Є Шапкіна. (Х.: Консул) та “Російсько-український медичний словник” П.І Черв’як, М.П Захараш (Тернопіль: Укрмедкнига).

Читачів-неспеціалістів цікавлять медичні довідники, література з профілактики захворювань і самолікування, з народних методів лікування тощо. Цю групу покупців умовно можна поділити на відносно здорових людей (споживачі науково-популярної літератури) та людей, що перенесли певне захворювання (споживачі спеціальної літератури зі “своєї” хвороби).

Багато сучасних науково-популярних видань присвячено лікуванню травами (Полозу Л.Г. Домашнее лечение травами. – К.: А.С.К; Орехов В.Н. Зеленая аптека. – Сімферополь: Бізнес-інформ), народним і нетрадиційним

методам лікування (Гудована Я.І. Рецепти здоров'я: народні методи лікування. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; Стражний Я. Секреты нетрадиционной медицины. О чем целители рассказывают пациентам. – К.: А.С.К.), шкідливим звичкам (Шкідливі звички – руйнівники здоров'я. Згубний вплив паління і алкоголю на організм людини / Мариненко С.І. та ін. – Черкаси: ЧІТ). Великою популярністю користуються книги, що розповідають про виховання здорової дитини (Фролова Н.А. Ваш ребенок и народная медицина. – К.: А.С.К.; Вдовицька О.В. Здорові зуби і красиву посмішку – кожній дитині. – К.: Здоров'я).

Сучасна медична книга є невід'ємним елементом цілісного видавничого репертуару і має не лише певні змістові особливості, але й специфічні завдання: давати повну інформацію про медичні "технології" та результати досліджень і розробок; допомагати впроваджувати досягнення науки й техніки в медичну практику; надавати медичну допомогу в освоєнні професії; забезпечувати розповсюдження передового діагностичного досвіду та методів лікування; сприяти підготовці професійних кадрів будь-якого рівня кваліфікації; розширювати медичний світогляд читачів-немедиків.

Авторам і видавцям популярних медичних видань слід завжди пам'ятати, що медицина – особлива сфера діяльності, в її руках не лише здоров'я людини, але й її життя. Непрофесіоналізм у висвітленні медичної проблематики в книгах, адресованих широкому колу читачів, інколи може згубно вплинути на їхній стиль життя й здоров'я загалом. Саме тому авторам і видавцям потрібно поєднувати комерційні інтереси з професіоналізмом, що, безперечно, принесе користь як і виробникам книги, так і її читачам.

1. Издательство "Медицина" //Книжный бизнес. 2000. №6. С.15–16. 2. Каких книг не хватает медикам //Книжный бизнес. 2001. №3. С.16. 3. Куда движется рынок медицинской литературы //Книжный бизнес. 2001. №8. С.18. 4. Літопис книг: Державний бібліографічний покажчик. К., 1999 – 2004.